

Albert Rossich & Jordi Cornellà, *El plurilingüisme en la literatura catalana*, Bellcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la, 2014, 474 pp.

UN BELL TRACTAT DE PLURILINGÜISME

Hi ha llibres que reclamen una digestió lenta. No perquè resultin de mal pair, sinó perquè es puguin assimilar de manera adequada els ingredients que s'hi utilitzen, cuinats en un llarg i meditat procés d'elaboració que ha permès acostar al lector no necessàriament erudit uns materials que, per la novetat, podrien espantar. És el cas d'*El plurilingüisme en la literatura catalana*, d'Albert Rossich i Jordi Cornellà, un llibre que es llegeix amb plaer i que, acabada la lectura, deixa la sensació que cal tornar-hi unes quantes vegades per copsar-ne més gustos i aromes, perquè hi són i no tots es poden copsar en un primer tast. Me'n va quedar una impressió similar a la que vaig tenir després de la primera lectura de l'*Ortotipografia* de Joan Solà i Josep Maria Pujol, un llibre que sembla només tècnic però conté molta saviesa que no es deixa assimilar sencera la primera vegada.

El llibre interessa a molta gent. Sobretot, a la que té coneixements una mica amplis de les disciplines literàries i lingüístiques, però també a un lector menys especialitzat, perquè el recurs bàsic que analitza, el joc —ni que de vegades no s'hagi concebut ben bé com a joc— lingüístic i literari, eixampla molt el camp d'interès. És clar que els bons coneixedors de la literatura catalana hi trobaran un gaudi superior perquè podran distingir textures i matisos que potser s'escaparan a altres lectors, però aquests, menys experts en qüestions filològiques, no es penediran d'haver-s'hi introduït.

Hi ha una regla d'or en el camp de la ciència: els principiants s'haurien d'ocupar de matèria reduïda, focalitzada, perquè poden aspirar a controlar-la ni que encara hagin acumulat poca experiència; en canvi, les panoràmiques i els estudis generals s'haurien de reservar a les persones que han disposat de temps per meditar-hi a partir d'una base important de coneixements assimilats. Només si s'observa aquest principi es poden produir resultats com aquest llibre. La llarga introducció amb què comença

no està escrita com una exhibició de saviesa bibliogràfica, sinó que en cada punt s'hi utilitza allò que es creu més convenient, s'hi administra una ciència que s'ha adquirit a poc a poc, d'una procedència molt diversa i que construeix un conjunt coherent; no exhibeix coneixements, els utilitza en el moment que convé. La resta del llibre, també, però en aquesta part més densa, menys il·lustrada amb exemples, es fa més evident. La seguretat que se'n deriva provoca que de vegades, com en el tractat ortotipogràfic al·ludit, el discurs sigui prou ric perquè, sense desbordar-se, traspassi els límits estrictes que sembla que haurien de correspondre a la matèria de què s'ocupa. El lector ho agraeix, perquè també s'adona que no se'l vol impressionar, que el relat requereix aquestes llibertats o aquests aprofundiments i que, si de cas, de l'abundància del cor —o del cervell— parla la boca. El llibre revela coneixements perfectament assimilats de literatura, de sociolingüística, de fonètica, de gramàtica històrica, de llengües prou diverses i d'un llarg etcètera de branques científiques, de vegades fins a una extrema especialització, però que en cap moment no es presenten amb les antipàtiques vestidures de la infatuació sinó que flueixen amb naturalitat, tal com correspon, sense concessions a la facilitat i sense pedanteria.

Potser ja hem d'explicar, i podem utilitzar paraules dels autors, que aquest llibre analitza «les variants del plurilingüisme literari», i per fer-ho es parteix «d'un corpus format pels textos literaris que al costat del català fan servir altres llengües». Plurilingüisme o multilingüisme, els termes són equivalents, i es refereixen a situacions de contacte, interferència i creació lingüístiques. La matèria es distribueix en tres grans apartats: l'alternança de llengües, l'amfilingüisme i el mixtilingüisme. Cada un d'aquests rius disposa d'abundants afluents de no sempre fàcil contenció que els autors han sabut conduir per les lleres que els corresponen amb una disciplina classificatòria aclaridora però que deixa espai per a les desviacions que un material viu i imaginatiu com aquest reclama. Per definició, en el cas que es tracta, la barreja és la constant, les fronteres sovint són estantisses i la claredat és més necessària que mai.

En el capítol de l'alternança, es distingeix entre l'alternança regular retòrica, l'alternança regular temàtica i l'alternança caòtica. L'ordenació dels casos en etapes històriques no respon només a una voluntat de presentar una seqüència cronològica, sinó al convenciment que cada època pot proporcionar explicacions pròpies. Així sabem que en l'edat mitjana el multilingüisme està molt generalitzat a Europa, que a partir del Renaixement també és freqüent, sobretot en els contextos festius i de certàmens presidits per l'artificiositat i que, en canvi, a partir del romanticisme l'ús de més d'una llengua queda circumscrit a la sàtira, la burla i la paròdia. També que l'alternança es justifica per realisme, per recerca de versemblança, en una gradació que pot conduir a conseqüències extremes, i llavors s'utilitza la referència a una pel·lícula de Quentin Tarantino. Pot servir per burlar la censura, com en *Incerta glòria*, de Joan Sales, o per

reforçar-la, com en les traduccions de Catul que deixen els passatges obscens en la llengua original. Comprovem que fins i tot les lleis espanyoles, sempre atentes a vetllar per un nacionalisme tancat i barrat, han promogut el multilingüisme, com en l'any 1867, quan, la cort madrilenya, inquieta pels primers èxits del teatre català, va prohibir la representació de peces dramàtiques en què com a mínim un personatge no s'expressés en castellà. I al revés, és clar, quan, en el franquisme, es prohibia l'expressió escrita en català, en rètols de botigues o publicacions literàries o de la mena que fos. Especialment interessant resulta l'anàlisi de l'alternança caòtica, en la qual no existeix un ordre buscat, sinó que regeixen la disgregació, el caprici, la inconsistència, l'absurditat i la confusió mental. Es pot llegir, tal com ho va fer Bakhtin, com una eina d'oposició a la regulació de la cultura oficial. També com una provocació, present en alguns dels moviments d'avantguarda del segle xx, de Salvador Dalí a Quim Monzó o Joan Ramon Roig.

La doble o triple lectura d'un mateix text en llengües diferents, coneguda com a amfilingüisme, s'expressa com una moda en el Renaixement i en les èpoques anteriors al Romanticisme, moviments que ja anem comprovant que sempre s'erigeix en barrera desprestigiadora de la pràctica plurilingüe. De nou, algunes de les manifestacions que sobreviuen van lligades als ambients populars i, és clar, lúdics, com «el català mare de totes les llengües», aquests jocs lingüístics que es continuen practicant com a mostra d'enginy i que funcionen com a acudit. Les formes literàries menys centrals, que van dels còmics a la literatura infantil i juvenil, es converteixen en un bon refugi d'aquestes formes juganeres, que també han servit d'estratègia en èpoques difícils: són cèlebres els equilibris de l'il·lustre pastisser J. V. Foix amb els rètols de l'establiment de Sarrià per eludir les persecució franquista: «Confiteria, bomboneria», en perfecte català, en quasi impecable espanyol.

El mixtilingüisme, la hibridació en el mot, també es presenta amb vestits força variats. Rossich & Cornellà distingeixen entre el constitutiu, que opera amb elements morfològics de llengües naturals, i el virtual, que ho fa amb trets en aparença inventats. El procediment és tan antic com els altres, es remunta a l'origen de les llengües vulgars, a aquell rei del «xapeu» amb què Ramon Muntaner designava l'invasor de Catalunya. Es fa notar que és un dels sistemes més habituals de formació de paraules —«televisió», «aeroport»— i es fa cap a les hibridacions actuals amb la llengua anglesa, algunes evidents —«pàrking», «càmping»—, altres més insospitades, com el tan usat, per futbolístic, verb «xutar», que procedeix del verb «to shoot», «disparar», al qual s'ha afegit una desinència verbal catalana. Els efectes còmics que pot arribar a produir el mixtilingüisme es poden imaginar amb facilitat si pensem que en forma part la llengua dels que intenten parlar castellà, o català, sense saber-ne. Sense intervenció de l'humor, sinó per raons de prestigi lingüístic, el van practicar escriptors tan seriosos com Joaquim Rubió i Ors o Manuel Milà i Fontanals en textos o passatges arcaïtzants,

i es continua practicant, justificat per l'experimentació o el joc, en novel·les més recents, com *La regina de la pobla de es fembres pecadrius*, de Ferran Cremades i Arlandis. El mixtilingüisme resulta amplíssim, abraça des de l'«spanglish» fins a llenguatges inventats, com les llengües èlfiques de Tolkien. La repassada a la tradició catalana proveeix de múltiples exemples: el cançoner popular, el *Don Cuan Tanorio*, de Sixt Rebordosa, o el «catanyol» de l'actualitat. Sens dubte, les deformacions de llengües denominades amb l'adjectiu «macarrònic» són les que gaudeixen de més prestigi, fins al punt que els autors consideren el terme com a equivalent, això sí, desprestigiats, del molt més tècnic d'«amfilingüisme» que utilitzen. En l'extrem d'aquestes exhibicions lingüístiques, es dedica un apartat al «mixtilingüisme virtual», a les llengües inventades o artificials, que troba en les avantguardes i en la literatura fantàstica els àmbits per a una experimentació conscient que pot produir efectes estètics molt interessants o que funcionen com a provocació.

Ja veiem que Albert Rossich i Jordi Cornellà treballen amb literatura de totes les èpoques i de moltes menes diferents. Bona part d'aquests textos no havien rebut gaire atenció per part dels estudiosos i són desconeguts fins i tot pels bons coneixedors de la literatura catalana, formen part d'aquella gran quantitat de peces literàries que, amb l'argument de l'escassetat de qualitat, no fa vergonya d'ignorar perquè no formen part d'aquell bagatge que se li reclama a una persona culta. Paradoxalment, o no tant, alguns van gaudir de molta popularitat durant un temps o en gaudeixen ara, potser més que la que van aconseguir o aconsegueixen peces, «consagrades», avui de lectura imprescindible per a aquesta «persona culta» a què ens hem referit. Ja ens hem pogut adonar a través de les anotacions precedents que és una mena de literatura que es menysvalora quan la retòrica és substituïda per l'originalitat com a valor artístic superior, o sigui, a partir del Romanticisme, i que recupera protagonisme en alguns dels moviments d'avantguarda del segle xx, que recobren, reinicialitzada, la funció lúdica. Sobretot, però, la presència del plurilingüisme és constant en aquells textos poc afectats per la moda literària, en les formes populars de la literatura que no perden mai vigència, des de la poesia carnavalesca fins al teatre del Paral·lel anterior a la guerra de 1936-1939.

Aquesta utilització constant de mostres d'èpoques diverses fa qüestionar classificacions tradicionals en la història literària. La més anunciada, perquè és una constant en el discurs d'Albert Rossich des de fa dècades, és l'oposició Decadència/Renaixença, però el lector potser quedarà sorprès per altres valoracions transgressores i menys conegudes. S'hi utilitzen, amb gran familiaritat, exemples a què només tenen accés especialistes però, al costat mateix d'aquestes citacions, n'apareixen altres absolutament actuals i populars: des de la poesia que s'ha donat a conèixer en un article erudit de consum restringidíssim fins a la publicitat actual, des de Cerverí i Jaume I fins a Biel

Mezquida, des de la poesia barroca fins als cal·ligrames, sovint amb preferència per textos que s'acostumen a considerar de tercer o de quart rengle. S'hi classifica, amb una gran finor conceptual, la literatura i els textos lingüístics que, pel motiu que sigui, combinen llengües. La mostra és molt àmplia. No resultaria gaire intel·ligent dedicar espai a assenyalar, amb mentalitat de mestretites, que hi falta aquest exemple o aquell de més enllà. És evident que n'hi falten perquè els que hi figuren, molts, són, precisament, exemples, i no es pretén establir un impossible inventari.

Cada fenomen està situat en el temps i es medita sobre la funció que exerceix, es proporcionen explicacions diferents segons les èpoques. Allò en determinats períodes podia respondre a unes motivacions, en altres es pot haver produït per unes altres que pot ser que no hi tinguin res a veure. James Joyce o Blai Bonet experimentaven amb llengües vives i mortes o n'inventaven amb voluntat artística o per provocar; la tendència actual al multilingüisme condueix a la simplificació, a l'homogeneïtzació i a la substitució, en un món globalitzat que molt sovint, sobretot en matèria lingüística, mena al reduccionisme.

L'engrescament dels autors provoca que l'exposició d'alguns dels casos s'allargui durant pàgines, de vegades sembla que s'hagin oblidat que l'objecte del llibre no sembla que hagi de conduir a determinades síntesis de coneixements, sobre les kharges, per exemple, però no importa, els lectors saben reconèixer els beneficis de l'entusiasme i en treuen un profit que els compensa d'aquests extensos excursos que, si no hi intervingués la passió, potser descompensarien la distribució de matèria en el llibre. Dit d'una altra manera, l'entusiasme s'encomana i pot menar a apassionaments inesperats. La capacitat de circulació per aquest vastíssim camp d'anàlisi provoca el mateix efecte d'adhesió: abans n'hem citat exemples, no cal dir que s'hi poden afegir el contrast entre la immersió en un recòndit poema del segle XVIII i, tot seguit, la diversió que proporciona la llengua de negres, de moros o d'indis que tothom reconeix perquè s'hi ha divertit, en els còmics o en el cinema, i que potser en alguna ocasió ha practicat.

Som, s'ha expressat al començament i es repeteix en la conclusió, davant un gran llibre, d'aquells que, si la cultura catalana estigués encara necessitada de ratificacions d'aquest tipus, la confirmarien. Per la novetat, per la profunditat amb què es tracta el tema, pels exemples adduïts, perquè al costat mateix de la diversió que s'experimenta en alguns passatges, es plantegen preguntes tan fonamentals com «què és una llengua» o com funciona el cervell humà. No som només davant una síntesi, hi ha massa investigació per reduir el llibre a aquesta condició, som davant d'un tractat de retòrica en què sobreixen el domini de la matèria i l'amor amb què s'estudia i s'exposa.

MAGÍ SUNYER
Universitat Rovira i Virgili
magisunyer@tinet.org